Література

Богатова Г.А. Размышления после международного съезда русистов в Красноярске / Г.А. Богатова // ВЯ. – 1998. – № 3. – С. 115-121.

Вайсбергер Й.Л. Родной язык и формирование Духа / Вайсбергер Йоханн Лео. – М., 2004. – 232 с.

Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию / В. фон Гумбольдт. – М.: Прогресс, 1984. – 397 с.

Кузнецов А.М. Национально-культурное своеобразие слова / А.М. Кузнецов // Язык и культура: сборник обзоров / ред. Ф.М. Березин. – М.: АН СССР, 1987. – С. 141 – 163.

Мельник Я.Г. Субъективность как языковая категория / Я.Г. Мельник. – Ивано-Франковск, 1997. – 128 с.

Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2010. – 844 с.

Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологи / Э. Сепир; [пер. с англ.; под. ред. А.Е. Кибрика]. – М.: Наука, 1993. –656 с.

Хроленко А.Т. Основы лингвокультурологии: учеб. пособие / А.Т. Хроленко; под ред. В.Д. Бондалетова. – 3-е изд., испр. – М. : Флинта: Наука, 2006. – 184 с.

A New English Dictionary on Historical Principles. Vol. X. Part II. V – Z. [ed. by J.A.H. Murray, H. Bradley, W.A. Craigie, C.T. Onions]. – Oxford: The Clarendon Press, 1928. – 1202 p.

Johnson, S. A Dictionary of The English Language in which the Words are Deduced from their Originals, explained in their Different Meanings / Samuel Johnson. – Dublin: printed by W. G. Jones, 1768.

Johnson, S. A Dictionary of The English Language in which the Words are deduced from their Originals, explained in their Different Meanings / Samuel Johnson. – London, 1792.

Johnson, S. A Dictionary of The English Language / Samuel Johnson, John Walker. – London, 1828.

Oxford English Dictionary Online / [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.oed.com/?showLogin=false

The Concise Oxford Dictionary of Current English [ad. by H.W. Fowler, F.G. Fowler]. – Oxford : Clarendon Press, 1919. – 1064 p.

УДК 811.112.2’42„19/20“

ТУПАХІНА О. В.

(Запорізький національний університет)

СУБСТИТУЦІЯ ЯК МЕХАНІЗМ ЛІНГВІСТИЧНОГО ПРОТЕКЦІОНІЗМУ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ КІНЦЯ XX – ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ)

У статті розглядається проблема утворення та поширення слів-субститутів в сучасній німецькій мові. Аналізується мовна політика щодо запозиченої лексики, а саме роль державної мови як чинника національної безпеки в умовах посилення процесів глобалізації. Встановлюються фактори, які ускладнюють подальшу узуалізацію конкуруючих з англоамериканізмами лексем.

Ключові слова: англоамериканізм, субституція, неологізм, запозичення, пуризм.

Тупахина О.В. Субституция как механизм лингвистического протекционизма (на материале немецкого языка концы XX – начала XXI века). В статье рассматривается проблема образования и распространения слов-субститутов в современном немецком языке. Анализируется языковая политика в области регулирования избыточных заимствований, а именно роль государственного языка как составляющей национальной безопасности в условиях интенсификации процессов глобализации. Устанавливаются факторы, которые усложняют дальнейшую узуализацию конкурирующих с англоамериканизмами лексем.

Ключевые слова: англоамериканизм, субституція, неологизм, заимствование, пуризм.

Tupakhina O.V. Substitution as a mechanism of linguistic protectionism (based on German language material at the turn of the XXI century). The article explores the problems of creation and dissemination of substitute words in modern German language meant to replace English-originated borrowings. Factors ensuring sustainable disposal, i.e. vocabulary incorporation, of either Anglo-Americanisms or corresponding German substitutes are being revealed. The modern trends of the borrowings’ integration into German language, such as the prevalence of English words, the borrowings’ penetration at various language strata, massive borrowings, are considered. Such consequences of globalization as Americanization, problems of language identity conservation, lookup for languages of international communication in the process of political, economic and cross–cultural dialogue are defined. Language policies regulating eexcessive borrowings, namely the role of the state language as a component of national security in the context of intensifying globalization, are being analyzed. Factors complicating further coming into use for lexical items competing with Anglo-Americanisms are being determined. Gradual domination of international English-originated borrowings in the German lexical system can be observed. The borrowings’ integration into derivative system of German language tends to be inclusive: the borrowings can bear connections either to German word-formative elements, to basic German morphemes or to another borrowing’s basis forming henceforth a hybrid lexical system. As opposed to the earlier stages of language evolution, at the turn of the XXI century borrowings are being widely implemented in all the areas and used by almost all native speakers.

Key words: Anglo-Americanism, substitution, neologism, borrowing, purism.

Позамовна детермінованість у збагаченні словникового складу мови провокує породження нових або перетворення вже існуючих концептів, що стимулює оновлення мовної картини світу, концептосфери мови, перекатигоризацію дійсності, адже зміна зовнішнього світу призводить до його переосмислення та інтерпретації. Рушійною силою

оновлення картини світу є процес запозичення, внаслідок дії якого відбувається освоєння мовною свідомістю найбільш значущих елементів іншої концептуальної картини світу та усунення, таким чином, концептуальних лакун.

Метою даного дослідження є аналіз сучасного стану розвитку німецької мови в умовах глобалізації. Реалізація цієї мети передбачає розв'язання наступних **завдань**:

1) встановлення впливу глобалізаційних процесів на мовну політику Німеччини, а також на формування мовної особистості;

2) визначення особливостей оновлення лексичного складу німецької мови кінця XX – початку XXI століття шляхом запозичення;

3) встановлення факторів, які ускладнюють подальшу узуалізацію слів-субститутів, конкуруючих з англоамериканізмами.

Об'єктом наукового аналізу є процес запозичення нової лексики як прояв кроскультурної комунікації. **Предметом** вивчення є слова-субститути, які виникли внаслідок політики лінгвістичного протекціонізму.

У своєму дослідженні виходимо із гіпотези, що білінґвальна інтерференція німецької та англійської мовних систем є детермінантом в утворенні неологізмів кінця XX – початку XXI століття, що пояснюється домінантною позицією США на міжнародній арені та широкомасштабним експортом продуктів сучасної американської культури. Англійська мова відіграє важливу роль в транснаціональному спілкуванні в епоху глобалізації та інтеграційних процесів у сучасному суспільстві.

Одним із наслідків глобалізації є утворення універсальної культури, ментальності, зближення національної ідентичності мовців, адже створення глобальної інформаційної інфраструктури формує транскультурність стандартів поведінки, потреб та уподобань соціуму. Як зазначає Л. Нагорна: «Розвиток комп'ютерних технологій, електронних баз даних, поєднання звуку та візуальних образів перетворили й мову, й знання у різновид товару. Глобальна інформатизація, з одного боку, тягне за собою уніфікацію масової свідомості, а з другого – розхитує національну ідентичність. Звужує простір національної ідентичності й інформаційний імпорт символів, образів, понять, не закорінених у національний ґрунт» [Нагорна 2005, с. 103].

Так, великий інтерес для дослідників становить мовна політика щодо запозиченої лексики, а саме роль державної мови як чинника національної безпеки в умовах посилення процесів глобалізації. У сучасних лінгвістичних студіях на позначення запозичення все частіше зустрічається термін *das Kontaktwort* замість звичних *die Entlehnung, das Lehnwort* або *das Fremdwort*. Це пояснюється пейоративною конотацією, яку, на думку німецьких мовознавців, має безпосередня складова останньої лексеми: *fremd – «nicht dem eigenem Land oder Volk angehörend»* [Duden 2002, с. 536]. У такий спосіб лінгвісти намагаються підкреслити, що німецька мова не знаходиться в опозиції до інших мов світу, не «позичає» в них лексичних одиниць для заповнення лакун. Єдиною причиною появи іншомовних слів у ній є контакти між державами та народами.

Незважаючи на, здавалося б, нарочито підкреслене рівноправ'я між мовами, у сучасній Німеччині панують пуристичні тенденції щодо засилля запозичень. Так, у 1997 р. за ініціативою професора кафедри соціальної статистики Вальтера Кремера було створене Товариство «Deutsche Sprache». Члени цієї організації виступають проти некритичного запозичення англіцизмів. Зважаючи на те, що їх діяльність не підтримується державними дотаціями, розраховувати доводиться лише на масовість такого протесту. Члени товариства розклеюють у молодіжних клубах плакати з написами: «Не називай мене *darling*! Називай мене *Liebling*!». У ранковій пресі, яка майорить англіцизмами, вони пишуть: «Говоріть зі мною німецькою!» – та відсилають її назад [Павлов 2000, с. 3]. Щороку за підтримкою цієї організації проводиться конкурс на кращого поета Німеччини, при цьому наголошується, що переможець отримає *Klapprechner*, а не *laptop* (саме так, на їхню думку, повинен називатися цей вид техніки).

З 1997 року Товариство щорічно присвоює звання «Фальсифікатор німецької мови» тому, хто засиллям запозиченої лексики у своїй промові унеможливив її сприйняття та розуміння. Зазвичай це звання отримують відомі в країні політики, бізнесмени, діячі культури. Присвоєння такого титулу завжди стає справжньою сенсацією в суспільстві. У 1999 році такий титул отримав Йоахім Лундевіг, керуючий німецькими залізницями. Він запропонував перейменувати на вокзалах *Auskunftbüro* в *ServicePoint*, *Fahrkartenschalter* в *Ticket Counter*, а *Bahnhofstoilette* в *Mc Clean*.

Велику активність також проявляє Центр філологічних досліджень «Stiftung Deutsche Sprache», заснований у 2001 р., та існуючий в його рамках проект «Aktion Lebendiges Deutsch». Результатом плідної діяльності лінгвістів Р. Погареля і М. Шредера стала публікація словника «The Dictionary of the Unnecessary Anglicisms» [Bartzsch, Pogarell 2004], в якому задокументовані «надлишкові» англіцизми в сучасній німецькій мові. Під керівництвом Г. Юнкера функціонує також онлайн-проект «Anglizismen-Index» - електронний словник англоамериканізмів.

На думку авторів електронної платформи «Anglizismen-Index», слід заміняти англоамериканізми німецькомовними відповідниками (словами-субститутами), а також уникати псевдоанглоамериканізмів, які мають зовсім інше семантичне навантаження в англійській мові. Під словом-субститутом розуміємо лексеми-замінники, які виникли у наслідок дії мовної політики, спрямованої на встановлення балансу між запозиченою та власне німецькою лексикою.

Всі наявні на платформі запозичення розподілено на три групи, згідно їхнього впливу або можливого впливу на словниковий склад німецької мови. «Доповнюючі» англоамериканізми – не асимільовані граматично та лексично слова, які розширюють план змісту, наприклад: *das Baby, der Boiler, der Clown, fair, das Interview, der Sport.* «Диференціюючі» утворення використовуються для позначення об'єктів дійсності, німецькомовна номінація яких відсутня або поки що відсутня. В рамках проекту пропонуються слова-субститути для заміни подібних лексем, наприклад: *die E-Post* замість *e-mail, das Prallkissen* замість *air bag, der Bahnsteig* замість *perron*, *der Hubschrauber* замість *helicopter.* На думку авторів, слід уникати «витісняючих» лексем, які становлять третю групу. Вони ускладнюють комунікацію та розвиток німецької мови, наприклад: *keeper (der Torwart), shop (der Laden), slow motion (die Zeitlupe), ticket (die Fahr-, Eintritts-, Theater-, Kino-, Flugkarte, der Strafzettel), all-inclusive (das Pauschalangebot), bad bank (die Auffangbank).*

Шляхом зіставлення деяких англамериканізмів і новоутворень-субститутів, запропонованих в «Anglizismen-Index», проілюструємо, як саме відбувається їх взаємодія. Лексема *touchscreen* використовується у німецькій мові на позначення екрану, торкаючись якого ми можемо керувати програмами (сенсорний екран). Паралельно з цим неологізмом функціонують лексеми *der Berührungsbildschirm, der Sensorbildschirm, der Tastbildschirm: E-Mail konnten plötzlich alle und per Finger auf dem* ***Touchscreen*** *ließen sich iPhones wie Android-Smartphones gleichermaßen bequem bedienen* (Der Spiegel, 28.09.2016).

За схожим принципом у якості слова-субституту до іменника *overkill* утворилась лексема на позначення засобів ураження надлишкової потужності *die Mehrfachvernichtungskapazität.* Однак, ці новоутворення не увійшли до узусу, що пояснюється інтернаціональним характером англоамериканізмів: *Eine Multiplikation der Wettkampfanzahl bedeutet eine Sättigung – und tendenziell einen Overkill* (Die Welt, 09.04.2014).

Причиною виникнення слова-субституту може бути більш чітка мотивація та семантична структура. Наприклад, у якості субституту для запозичення *airbag* авторами платформи «Anglizismen-Index» пропонується іменник *das Prallkissen* від нім. *prallen* – вдарятися, битися, *prall* – пружний (тобто пружна подушка, об яку вдаряються у разі виникнення аварії). В структурі новоутворення актуалізуються диференційні та функціональні семи. Подібну заміну автори пояснюють некоректним словом-оригіналом, адже подушка безпеки наповнюється не повітрям, а сумішшю нітрату калію і азиду натрію, в результаті взаємодії яких виділяється газ, вибух якого надуває подушку безпеки: *Der Citroën*

hingegen wirkt geradezu anschmiegsam, und tatsächlich sind an allen vier Seiten des Autos sogenannte Airbumper in der Karosserie integriert, mit Luft gefüllte ***Prallkissen****, die vor Einparkkratzern oder unvorsichtigen Nebenparkern schützen sollen* (Der Spiegel, 12.09.2013).

Англоамериканізм *das Coming-out* не зберіг первинну семантику «*Enthüllung, freiwilliges Bekenntnis*» та набув додаткових сем, які призвели до трансформації значення на «*das Öffentlichmachen der eigenen Homosexualität oder der eines anderen (ohne dessen Einverständnis*» [Herberg, Kinne, Steffens 2004, c. 245]. Запропоноване в якості заміни новоутворення *die Selbstenttarnung* не увійшло до узусу та функціонує лише епізодично: *Auch homosexuelle Schauspieler hätten es immer noch schwer in Hollywood, weil sie nach ihrem* ***Coming Out*** *nur noch Schwulen-Rollen angeboten bekämen* (Der Spiegel, 21.09.2016).

Відомий німецький журналіст Бастіан Зік, який веде колонку «Zwiebelfisch» (присвячену лінгвістичним проблемам) у виданні «Der Spiegel», іронічно відмічає, що німцям не варто боятися англіцизмів, оскільки рано чи пізно такі запозичення будуть онімечені. У своїй книзі «Happy Aua. Ein Bilderbuch aus dem Irrgarten der deutschen Sprache» він наводить низку прикладів, що підтверджують таку тенденцію у сучасній німецькій мові. Він зазначає, що неможливо пройти повз такі вивіски на вітринах магазинів, як: *«Von 20 bis 22 Happyauer!», «Taket easy», «Pik ab*» тощо. Автор наголошує: «Онімечення англійської мови більш не стримати! *Wie will feinelie owerkamm!»* [Sick 2009, c. 57].

Не слід, однак, забувати, що процес запозичення відбувається сьогодні за особливих умов, адже ми не маємо соціального фільтру, в якості якого раніше виступали школи, інтелігенція тощо. Інтеграція запозичення у XXI ст. відбувається безпосередньо через ЗМІ. Таким чином виникають агноніми – слова, якими всі користуються, але мало хто розуміє їх значення [Гримм 2003, с. 1].

Висновки. Одним із основних виявів глобалізації в мовноінформативному просторі є американізація. Паралельно з кількісним зростанням англомовних запозичень у німецькій мові кінця XX – початку XXI століття підвищується увага та інтерес громадськості до проблеми англоамериканізмів. Виникає потреба у відновленні балансу між запозиченими і власне німецькими лексемами. У Німеччині утворюються громадські організації, які виступають проти некритичного запозичення англіцизмів. На електроних платформах-словниках вони пропонують слова-субститути, які утворені за допомогою традиційних словотвірних способів та засобів німецької мови.

Однак, проведений аналіз мовного матеріалу довів, що німецькомовні слова-субститути не є конкурентоздатними у порівнянні з англомовними відповідниками. Вони функціонують у якості синонімічних дублетів, що пояснюється атрактивністю американського способу життя, інтернаціональним характером запозичень, а також занальною тенденцією до економії мовних засобів, адже з квантитативної точки зору заміна композиту німецької мови більш лаконічною формою англоамериканізма суттєво зменшує мовленнєво-моторні зусилля.

Перспективним напрямком подальших наукових розвідок убачаємо у аналізі прагматичного потенціалу новотворів у різних дискурсивних формаціях, а також у дослідженні особливостей асиміляції запозиченої лексики.

Література

Гримм Р. Спор о заимствованиях в немецком языке [Електронний ресурс] / Р. Гримм. – 15.02.2003. – Режим доступу: http://www.dw-world.de. – С. 1-2.

Нагорна Л. Політична мова і мовна політика / Л. Нагорна. – К.: Світогляд, 2005. – 315 с.

Павлов Г. Коррозия родного языка [Електронний ресурс] / Г. Павлов. – №13, 09.07.2000. – Режим доступу: http://www.relga.rsu.ru — С. 1 – 3.

Bartzsch R., Pogarell R. The Dictionary of the Unnecessary Anglicisms / Ed. by Rudolf Bartzsch, Reiner Pogarell. – Paderborn: The IFB Publishing Company, 2004. – 220 p.

Duden. Deutsches Universalwörterbuch. – Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag, 2002. – 1816 S.

Herberg D., Kinne M., Steffens D. Neuer Wortschatz: Neologismen der 90er Jahre im Deutschen / D. Herberg, M. Kinne, D. Steffens. – Berlin: Walter de Gruyter, 2004. — 351 S.

Junker G.H. Der Anglizismen-Index [Електронний ресурс] / G.H. Junker. – Режим доступу: http://www.vds-ev.de

Sick B. Happy Aua. Ein Bilderbuch aus dem Irrgarten der deutschen Sprache / B. Sick. – Köln: Kiepenheuer & Witsch, 2009. – 128 S.